

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVISTICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

**LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ.
PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII
AcadLexi 2025**

Volumul cuprinde lucrări prezentate la ediția a XIV-a a Colocviului cu participare internațională „Lexicografia academică românească. Provocările informatizării”. AcadLexi 2025 (<https://philippide.ro/acadlexi.html>).

Coordonatori de volum: Elena Isabelle Tamba, Mariana Nastasia

Editori:

Alexandru Anghelina
Iulia Barbu-Comaromi
Călina Ciocoiu
Alexandra Ilie
Mircea Minică
Andreea-Nora Pușcaș

Referenți științifici:

Conf. univ. dr. Ana-Maria Minuț
CS I dr. Gabriela Haja

Coperta: Lucian Săcrieru-Dragomir

ISSN: 3008-6159

ISSN-L: 3008-6159

DOI: https://doi.org/10.52257/30086159_2025

© 2025 Editorii volumului. Toate drepturile rezervate.

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro/>

ACADEMIA ROMÂNĂ

INSTITUTUL DE FILOLOGIE ROMÂNĂ „ALEXANDRU PHILIPPIDE”, IAȘI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ „IORGU IORDAN – ALEXANDRU ROSETTI”, BUCUREȘTI
INSTITUTUL DE LINGVICĂ ȘI ISTORIE LITERARĂ „SEXTIL PUȘCARIU”, CLUJ-NAPOCA

ACTELE COLOCVIULUI INTERNAȚIONAL „LEXICOGRAFIA ACADEMICĂ ROMÂNEASCĂ. PROVOCĂRILE INFORMATIZĂRII” AcadLexi 2025

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2025

CÂTEVA FORMAȚII LEXICALE INEDITE ÎN *LOGHICA SFÂNTULUI IOAN DAMASCHINUL*, TRADUSĂ ÎN 1826 DE EPISCOPUL GRIGORIE RÂMNICEANUL

MARIA ȘTEFĂNESCU*, MIRCEA MINICĂ**

În contribuția de față ne propunem să discutăm din punct de vedere lexicografic câțiva termeni întâlniți în prima traducere în limba română, din 1826, datorată episcopului ortodox Grigorie RâmnicEANUL, a *Loghicii* Sfântului Ioan Damaschin(ul). Aceasta (numită uneori *Capitole filosofice*, alteori *Dialectica*) reprezintă partea întâi din *Izvorul cunoștinței*, operă de maturitate a autorului, care mai cuprinde alte două părți: *Despre erezii și Expunerea exactă a credinței ortodoxe* (cunoscută mai ales ca *Dogmatica*).

După cum s-a argumentat, *Izvorul cunoștinței* constituie un text fundamental din perioada patristică nu atât prin originalitatea sa – pe care, de altfel, Sfântul Ioan Damaschin(ul) nu și-o propune – ci prin calitatea de text de sinteză superioară a gândirii epocii:

The Fount of Knowledge is one of the most important single works produced in the Greek patristic period, of which it marks the end, offering as it does an extensive and lucid synthesis of the Greek theological science of the whole period. It is the first great *Summa* of theology to appear in either the East or the West. And it is the last work of any theological importance to appear in the East (*Writings* 1958: v)¹.

Cercetătorii converg în a indica drept surse principale pentru *Logica*, partea întâi a *Izvorului cunoștinței*, textul lui Porfir, *Comentarii la categoriile lui Aristotel*, precum și comentariile lui Ammonius Hermeae la lucrarea lui Porfir. Bucurându-se de o posteritate excepțională atât în Răsărit, cât și în Apus și având parte de numeroase comentarii ulterioare, contribuția lui Porfir a reprezentat până la sfârșitul Evului Mediu primul manual al oricărui studios interesat de filosofie în general, și nu doar de logica lui Aristotel (Barnes 2003). Sfântul Ioan Damaschin(ul) se folosește, în *Logica* sa, de această lucrare (și de Ammonius Hermeae) reorientându-le, însă, pe amândouă, precum și însuși cadrul aristotelian de

* Universitatea Babeș-Bolyai, Facultatea de Litere, str. Horea, nr. 31, Cluj-Napoca.

** Institutul de Lingvistică și Istorie Literară „Sextil Pușcariu”, Academia Română, Filiala Cluj-Napoca, str. E. Racoviță, nr. 21.

¹ „*Izvorul cunoștinței* este una dintre cele mai importante lucrări din perioada patristică greacă, al cărei sfârșit îl marchează, oferind o sinteză vastă și pătrunzătoare a gândirii teologice grecești din întreaga perioadă. Este prima mare *Summa* teologică apărută atât în est, cât și în vest, fiind în același timp ultima lucrare teologică importantă a Răsăritului.” [traducerile citatelor ne aparțin]

gândire, înspre a deveni instrumente cu ajutorul cărora să poată fi articulată conceptual și dogmatic teologia creștină:

All of the *Philosophical Chapters*, however, do not depend upon Aristotle and his commentators. Many of them are concerned with philosophical terms which had come to acquire very special meanings in theology and terms which had been used in various senses – terms which had played an important part in the development of the Christian dogmatic tradition (*Writings* 1958: xxvii)².

Astfel, în *Logica*,

we have the first example of a manual of philosophy especially composed as an aid to the study of theology. [...] Useful in its own time and useful in the succeeding centuries, it has remained to the present day indispensable for a proper understanding of Greek theology (*Writings* 1958: xxviii)³.

Izvorul cunoștinței a făcut obiectul a numeroase traduceri și re-traduceri, totale sau parțiale. Primele au apărut în Răsăritul creștin: Ioan, exarhul Bulgariei, traduce în slavonă partea întâi și a treia ale lucrării la începutul secolului al X-lea; aceleași două părți sunt traduse în arabă în a doua jumătate a secolului al X-lea, iar prima traducere în latină a lucrării integrale este realizată la solicitarea papei Eugen al III-lea c. 1148–1150 (*Writings* 1958: xxxvi). În secolul al XIX-lea apar traduceri ale lucrării în mai multe limbi moderne. În limba română episcopul ortodox Grigorie Râmnicenul traduce prima parte a *Izvorului cunoștinței* în 1826, partea a treia fiind tradusă pentru întâia dată în 1806⁴.

În ceea ce îl privește pe traducătorul textului, în Ștrempel 1959 îl întâlnim pe tânărul *ierodiacon* Grigorie Râmnicenul, viitorul episcop al Argeșului, ca autor al unui *Miscelaneu teologic* elaborat în Episcopia Râmnicului, în anul 1780, rămas în manuscris și catalogat cu numărul 2 570 la Biblioteca Academiei, fiind totodată și posibilul autor și traducător al unui alt manuscris, cu numărul 1 801, descris de Ștrempel ca *Miscelaneu: Aritmetică, Pascalie, Trigonometrie*, ulterior datat de Ursu 1962 la 1801 și descris mai pe larg în *Formarea terminologiei științifice românești*.

În cele ce urmează vom propune scurte observații lexicografice pentru câteva cuvinte pe care le-am selectat din traducerea *Loghicii* Sfântului Ioan Damaschin(ul).

² „Nu toate *Capitolele filosofice*, însă, se concentrează asupra gândirii lui Aristotel și a comentatorilor lui. Multe dintre ele sunt dedicate unor termeni filosofici care au ajuns să capete importanță în teologie, dezvoltând sensuri variate și jucând un rol hotărâtor în dezvoltarea tradiției dogmatice creștine.”

³ „avem primul exemplu al unui manual de filosofie special conceput ca instrument pentru studiul teologiei. [...] Jucând acest rol atât la vremea lui, cât și de-a lungul secolelor următoare, a rămas până astăzi indispensabil pentru o înțelegere adecvată a teologiei grecești.”

⁴ *A celui întru sfinți părintelui nostru Ioan Damaschin Descoperire cu amăruntul a pravoslavnicii credințe, tălmăcită din limba elinească acum întru a doao domnie aicea a prea luminatului și prea înălțatului nostru Domn Alexandru Constantin Moruzi Voevod, din porunca preaosfințitului arhiepiscop și mitropolit a toată Moldavia Chiriu Chir Veniamin cu a căruia blagoslovenie și cheltuială s-au dat și în tipariu spre folosul de obște adăogându-se la sfârșit și oarecare însemnări.* În tipografia sfinte Mitropolii, în Iași, în anul 1806, luna lui iunie.

1. Cadru

Este folosit în text cu sensul „tablou”: „Chipul carele să face pre icoană și în *cadru*, precum la omul cel zugrăvit și la cel viu” (*Loghica*: 92).

Apare în DA, cu același sens, atestat la Dinicu Golescu, cam în aceeași perioadă, însă doar în forma *cadră*. *Cadru* nu figurează cu sensul „tablou” în dicționarele pe care le-am consultat.

2. Cearcăn

Îl întâlnim în DA glosat, după COSTINESCU, ca „cerc (tras pe pământ, pe nisip sau pe un obiect), inel”. În COSTINESCU, definiția e sensibil mai complexă: „cerc, ocol, rond, rotocol făcut pe pământ, pe nisip, pe un lucru, în jurul unui punct oarecare”. Traducătorul *Loghicii* îl folosește, în *Procurvântare*, pentru a desemna paralelele și meridianele globului pământesc, cele care descriu latitudinea și longitudinea unui punct geografic. Indicând poziționarea geografică pe glob a Țării Românești, episcopul Grigorie Râmnicenul ne spune: „Țara Rumânească... să scrie la treapta a patruzeci și șapte a *cearcănelui* miezii-zile și a patruzeci și cinci a *cearcănelui* potrivitoriu” (*Loghica*: 2).

În Ursu 1962, *cearcăn* nu figurează ca termen geografic și apare doar cu sensul „cerc”, ca element al terminologiei matematice, în *Fragmente de algebră, aritmetică și trigonometrie*, text muntean din anul 1801, manuscrisul cu numărul 1 081 din inventarul Bibliotecii Academiei, elaborat de același Grigorie Râmnicenul (cf. Ursu 1962). Pe baza prezentei atestări considerăm că *cearcăn* ar putea fi glosat, în noua ediție a DLR și cu (sub)sensul „coordonată geografică”, atât ca „paralelă”, pentru latitudine (*cearcănel* miezii-zile), cât și ca „meridian”, pentru longitudine (*cearcănel* potrivitoriu⁵). Trebuie să facem precizarea însă că localizarea citată mai sus este una lipsită de acuratețe: longitudinea este cel mai probabil măsurată având ca reper meridianul Ferro, aflat cu aproximativ 18 grade mai la vest de Greenwich, însă datele furnizate corespund doar în linia mari localizării Țării Românești pe globul pământesc (doar dacă facem abstracție de faptul că punctul geografic desemnat – situându-se „la treapta a patruzeci și șapte a *cearcănelui* miezii-zile[i]” – se află, de fapt, în emisfera sudică!)⁶.

3. Îndărăcni

Cuvântul e glosat în DA (s.v. *îndărăpta*) ca „a respinge”, sensul fiind ilustrat chiar cu atestarea de față, din *Loghica*: „Dascălii altor limbi, carii... ne *îndărăcnea* pentru câștigul lor” (*Loghica*: 7).

⁵ Sensul lui *potrivitoriu* ar fi, aici, „luat ca reper”, „după care *se potrivesc* măsurătorile”. Datorită formei Pământului și felului în care e el împărțit în coordonate geografice, paralelele sunt fiecare unică și diferită de toate celelalte, ecuatorul și cei doi poli funcționând ca repere *naturale* pentru identificarea lor. Meridianele, pe de altă parte, sunt toate la fel și au nevoie de repere *artificiale* prin care să se deosebească. Aceste repere au variat de-a lungul timpului și au fost întotdeauna „potrivite” convențional.

⁶ Îi adresăm și pe această cale mulțumiri domnului conf. univ. Ioan Rus de la Facultatea de Geografie a UBB pentru clarificările pe care ni le-a oferit.

Sensul ni se pare însă glosat imprecis. Verbul apare în contextul în care se discută capacitatea limbii române de a-și construi un vocabular suficient de nuanțat pentru rigorile terminologiei științifice, deziderat pe care autorul prefeței îl consideră posibil de atins dacă nu suntem „descurajați”, „răzgândiți”, „întorși din drum” de cei care ar putea susține contrariul. Citatul complet este următorul:

Încetează dar de acum înainte sfiiala aceea care să pricinuia noaoă sau de la dascălii altor limbi, carii precum am mai zis ne *îndărăcnea* pentru câștigul lor, sau de la cei ce învăță câte cinci, șase franțozești sau șapte, opt ellinești și îndată să umflă căscând gurile spre a-ș defăima limba sa cea de patrie, fără a socoti că pre orice meșteșug și pre orice știință vreamea le creaste și le măreaște când necurmat să pun în lucrare (*ibid.*).

Ca atare, sensul ni se pare mai apropiat de cel pe care-l găsim, de exemplu, în SCRIBAN, s.v. *îndărăgnez*: „abat de la o hotărâre, desfătuiesc”. „Fac (pe cineva) să se răzgândească”, am adăuga noi. În esență, un sens figurat și factitiv al lui „îndărăpta” = „a (se) întoarce îndărăt”.

4. Puntură

Pe *puntură* și *depărtare* le vom trata împreună pentru că apar în același context: „Trebue să știm că *puntura* iaste fără cățătime. Că nu să măsoară nici să numără, fiindcă nu are nicio *depărtare*” (*Loghica*: 126).

Sensul lui *puntură* este, în mod clar, cel din geometrie, „punct” (DLR, s.v. *punct*). Un astfel de sens nu figurează însă în DLR s.v. *puntură*, care are doar sensurile „întepătură, împunsătură; urmă lăsată de acestea” și *punct* „motiv ornamental în broderie”. Cuvântul apare însă, cu acest sens, în manuscrisul 1 081 analizat de Ursu 1962 și pe care, la fel ca Ștrempel 1959, îl atribuie tot lui Grigorie Râmnicăeanu. Prezenta ocurență constituie un citat ilustrativ foarte elocvent pentru sensul geometric al lui *puntură*.

5. Depărtare

Tot în citatul de mai sus vedem și *depărtare* cu sensul „dimensiune”, de asemenea neatestat în DLR.

6. Patimă

În contextul „Feliurimea cea pătimitoare (adecă cea pricinuitoare de patimă) și *patima*” (*Loghica*: 141), *feliurimea cea pătimitoare* ar fi „calitatea de a avea un efect”⁷, asociată în text cu focul – care încălzește – sau mierea – care îndulcește alte obiecte, însă sensul care atrage atenția în mod special aici este cel al substantivului *patimă*, care apare în dicționare în general cu sensuri asociate ideilor de „suferință” sau „pasiune”.

⁷ *Feliurime* este termenul ales de episcopul Grigorie Râmnicăeanu pentru a desemna categoria numită „calitate” în traducerile moderne ale lui Aristotel.

Sensul de aici ar fi însă unul neutru, de „efect pe care o acțiune exterioară îl are asupra unui obiect care o suferă” sau „manifestare într-un obiect a unei acțiuni exterioare”. Un sens legat mai degrabă de conținutul gramatical „pasiv” sau de rolul tematic *pacient* din gramaticile generative (ca ipostază gramaticală a celui care suferă această acțiune) decât de sensul lexical pe care substantivul *patimă* îl are în mod obișnuit în limba română. În dicționarele românești acest sens neutru – aproximat, probabil, cel mai bine de conținutul „efect manifestat într-un obiect (pasiv) de o acțiune orientată asupra lui” – nu este consemnat, nici la substantivul *patimă*, nici la verbul *a pătimi*.

7. Simcea

Figurează în DLR ca variantă învechită și regională a lui *smiceá*. În text întâlnim cuvântul în sintagma *doftoreasca simcea* (*Loghica*: 31), cu sensul „(Regional) Bețișor cu vârf ascuțit, folosit în medicina populară (Săpata de Sus – Pitești)”, atestat în *Glosarul regional* de cuvinte din Argeș al lui Udrescu. Prezenta atestare confirmă distribuția regională a cuvântului și este anterioară celei din glosarul lui Udrescu.

8. Sobornicesc

În sintagma „despărțirea cea *sobornicească*” are sensul „universal, general”, sens care nu figurează în dicționarele românești generale. Citatul mai extins în care apare adjectivul *sobornicesc* este următorul:

Aceasta iaste despărțirea cea *sobornicească*, după carea să desparte tot ce să desparte, sau precum neamul în fealiuri, sau precum fealiul în netăiate (*Loghica*: 31)

și sensul lui este ușor de intuit dacă apelăm la felul în care același pasaj a fost reprodus într-o traducere românească mai recentă:

Aceasta este diereza *universală*, potrivit căreia se împarte tot ce se împarte: sau ca neam/gen în specii, sau ca specie în netăiați/indivizi (Damaschin 2015: 59, subl. n.)

sau în traducerea în limba engleză:

This is the *general* division according to which everything that is divided is divided. It is either as genus into species, or as species into individuals (*Writings* 1958: 22, subl. n.).

Vedem cum *sobornicesc* din textul episcopului Grigorie Râmnicenul corespunde lui *universal, general* în celelalte texte.

Acest lucru ne-a atras atenția asupra faptului că intrarea pentru *sobornicesc* din DLR ar putea beneficia de o revizuire. Singura glosare pe care o dă dicționarul-tezaur cuvântului este o definiție sinonimică, *sobornicesc* = „(înv.) Sinodal”, pentru *sinod* dându-se definiția:

sinód s.n. Adunare de ierarhi care constituie forul suprem al bisericii (sau al unei eparhii) ortodoxe și care se întrunește periodic pentru a rezolva probleme de administrație; adunare episcopală care se convoacă pentru a discuta chestiuni de dogmă, de morală și de administrație bisericească; (înv.) sobor² (DLR).

În realitate, nu toate atestările incluse la cuvântul *sobornicesc* sub acest unic sens, au, într-adevăr, acest înțeles. Pentru a da un singur exemplu, citatul „Să cetiți în a doao poslanie săbornicească a lui s[fân]tul Petră apostol CHEIA, în. 3^r/10” din DLR se referă la cea de a doua epistolă sobornicească a Sf. Petru, or aceasta nu este sobornicească pentru că ar fi fost redactată sau supervizată de o „adunare de ierarhi care constituie forul suprem al bisericii” sau care „se convoacă pentru a discuta chestiuni de dogmă, de morală și de administrație bisericească”, ci pur și simplu pentru că nu este adresată unei comunități particulare de creștini (cum sunt epistolele apostolilor către romani, efeseni etc.), ci totalității creștinilor⁸. Or, sensul care lipsește din DLR pentru *sobornicesc* – și care credem că se impune a fi inclus – este chiar acesta: „universal, general, privind toate obiectele (în sensul cel mai larg) avute în vedere într-un context dat”.

Acesta este sensul pe care *sobornicesc* îl are și în traducerea românească a Crezului niceo-constantinopolitan (articolul 9: „Întru una, sfântă, sobornicească și apostolească Biserică”), reprezentând echivalarea grecescului *καθολικός*, cu înțelesul „universal, general”⁹. Explicații sub acest aspect sunt oferite, de exemplu, de Gina-Luminița Scarlat:

Insistența asupra calificativului „universală /sobornicească” a fost cerută de împrejurările istorice [...], când pluralismul confesional devenise o realitate nedorită a lumii secolului al IV-lea, prin agresivitatea cu care grupările religioase căutau să-și impună identitatea, sfidând adevărul revelat. Calitatea de „eclesie” era revendicată de fiecare grupare apărută prin doctrine contrare spiritului revelațional, scripturistic, motiv pentru care nu mai era suficient să spui, când te refereai la Biserica apostolică, în mod simplu, „biserica”, ci obligatoriu trebuia să adaugi calificativul „universală”, pentru deosebirea adevăratei Biserici de pseudo-biserici (Scarlat 2010: 53).

Din perspectiva alcătuirii schemei lexicografice a cuvântului, sensul „universal, general” al lui *sobornicesc* este însă, de cele mai multe ori, greu de identificat, întrucât *sobor* are deja sensul „adunare generală”. Soborul Cel Mare al Moldovei, de exemplu, cel care elaborează *Sobornicescul hrisov* din 1785,

se alcătua din toată boerimea țării, din toți boerii mari și mici și din toți mazilii, din toți căpitanii țării și din toată biserica, adecă din Mitropolit, din toți Episcopii și din toți Egumenii monăstirilor pământești și a celor închinete, cu Domnul împreună (*Conv. Lit.* 1887:109),

astfel că sensul „general” al lui *sobornicesc* derivă mai degrabă din extensiunea substantivului *sobor*, decât din intensiunea conceptului adjectival pe care-l discutăm. Totuși, în citate precum cel din *Loghica*, pe care-l supunem atenției aici, sau în cele care se referă la „credința cea adevărată și sobornicească”, sensul „universal” ține în mod clar de intensiunea

⁸ „Pricina pentru care aceste epistole se numesc sobornicești: *sobornicești* se zic cea una a lui Iacov, cele două ale lui Petru, cele trei ale lui Ioan și una a lui Iuda; acestea se mai zic și cuprinzătoare. Că nu cu hotărâre unui neam sau unei cetăți – precum Dumnezeiescul Pavel Romanilor sau Corintenilor numește epistolele acestea, sau unor ucenici oarecare ai Domnului – ci de obște credincioșilor, adică Iudeilor celor ce se aflau întru risipire (în diasporă), precum Petru, sau tuturor celorlalți creștini ce se aflau sub aceeași Credință” (*Tâlcuire* 2015: 14).

⁹ V. Cary 2023, capitolul *In One Holy Catholic and Apostolic Church*: „Third, the church is *catholic*, which comes from a Greek term meaning «universal.»”; de asemenea, și OED3, ediția electronică, s.v. *catholic*.

lui *sobornicesc*, ceea ce credem că ar justifica introducerea sensului în dicționar(e). O căutare sumară ne arată cu ușurință că adjectivul funcționează cu acest sens și în alte contexte laice:

Pacifismul rămâne o activitate bine intenționată, dar neputincioasă. Până când? Până când omenirea va deveni o biserică laică, până când Societatea Națiunilor va ajunge adunarea *sobornicească* a noroadelor. Aceasta va fi configurația politică a popoarelor ca stare naturală corespunzând unei mentalități universaliste (*Cuvântul* 1930).

Prin urmare, propunem pentru *sobornicesc* următoarea schemă lexicografică, cu două sensuri:

SOBORNICÉSC, -EÁSCĂ adj.

1. Emis de un sobor sau sinod; sinodal.

Facem știre cu această carte **sobornicească** a noastră (a. 1652). MAG. IST. I, 126/21.

După **soborniceasca** îndreptare și hotărâre ce s-au făcut pentru rânduiala daniilor de moșii.

SOB. HRIS. 17.

Sobornicească îndreptare și hotărâre (a. 1785). CAT. MAN. II, 1.

Au dobândit cinste de Patriarh și prin cel **sobornicesc** și prin cel împărătesc decret. ȘINCAI, HR. I, 260/12.

Iaste osândit prin blestem **sobornicesc**. PRAVILA (1814), 4/18.

2. Universal, general.

Să cetiți în a doao poslanie **săbornicească** a lui s[fân]tul Petră apostol. CHEIA, ÎN. 3^r/10.

A spori și a crește **săborniceasca** și dreapta credință (a. 1742). GCR II, 29/16.

Au sădit pomul vieții carea iaste credința cea adevărată și **sobornicească**. MOLNAR, RET. 43/9.

Soborniceștele scrisori sânt date de la biserica cea mare (a. 1779). URICARIUL, I, 100/13.

Mers-au în **sobornicească** și împărătească beserică. DIONISIE, C. 227.

Liturgie în biserica **sobornicească**. ASACHI, I. 160/3.

De dânsa [liberalitate] se folosi și biserica **sobornicească** din Țarigrad. XENOPOL, I. R. IV, 181.

9. Spori

Verbul apare în contextul: „[Prin cunoașterea logicii] *vom spori* din nesocotință la luare aminte, din necunoaștință la cunoaștință, din întunecare și amestecare, la priceaperea cea deslușită și aleasă” (*Loghica*: 10).

În dicționarele românești, verbul *a spori* are în general doar sensuri care descriu o creștere cantitativă graduală. Or, aici este folosit pentru a desemna în mod clar o schimbare de calitate, o trecere de la o stare la alta, prin urmare avem de-a face cu o valoare neobișnuită a acestuia. Astfel, dacă analizăm atestările din DLR ale lui *spori*, constatăm că verbul exprimă fără excepție o creștere unidimensională (de cantitate, de intensitate, de progresie etc.) a unei (singure) realități, construită sintactic de obicei ca:

(1) subiect: „Nu *sporește lucrul* nimica, fiind oameni puțini” N. COSTIN, LET. II, 61/2.

(2) complement direct: „Cine tot vorbește / *Lucrul nu sporește*” ZANNE, P. II, 838.

(3) complement indirect: „Meșteșugăreții *sporia în lucrarea sa*” DIONISIE, C. 166¹⁰.

În citatul din *Loghica* avem de-a face cu o schemă relațională cu două componente indirecte – a spori (1) *de la ceva* (2) *la altceva* – structură specifică verbelor de tipul *trece*, care au de obicei două componente indirecte. Putem vorbi, în acest caz, de un „sincretism lexical”, care particularizează limba episcopului Grigorie Râmnicăneanul.

10. Spunerea sau cuvântul cel de afară

Contextul pe care îl oferim spre analiză este:

Trebue să știm că numele *loghica* iaste glas ellinesc, care, măcar că are și alte însemnări, însă doao sânt mai alease, adecă „gândirea” și „spunerea”. Și pre amândoao le îndreptează *loghica*, cu a face aceasta ca gândirea noastră să se potrivească cu lucrurile, iar *spunerea*, sau *cuvântul cel de afară*, să se potrivească cu gândirea (*Loghica*: 12, s.n.).

Aici se face trimitere la o idee a lui Platon din dialogul *Theaitetos*, cum că gândirea ar fi de fapt vorbire interioară:

SOCRATE: ... Dar prin „a gândi”, oare, denumești același lucru ca și mine?

THEAITETOS: Ce denumești astfel?

SOCRATE Un discurs pe care sufletul îl desfășoară pe de-a-ntregul el însuși către sine despre cele pe care le cercetează... Căci așa mi se înfățișează în decursul cugetării, nu altfel decât în dialog, întrebându-se și răspunzându-și el însuși, afirmând și negând. Când însă, după un elan, fie mai încet, fie și mai iute, hotărăște, afirmând, din acel moment, aceeași afirmație fără să șovăie, pe aceasta i-o stabilim drept opinie. Așa încât eu unul numesc actul formulării opiniei „a cuvânta”, iar opinia „cuvânt spus”, desigur, nu către altcineva și vorbit, ci tăcut și către sine (*Theaitetos*: 244).

Iar dacă gândirea este „vorbire interioară”, atunci, *spunerea* este, firește, „cuvântul cel de afară”. Vedem aici o foarte clară ilustrare a sensului etimologic latinesc al verbului românesc *a spune*: *ex ponere*: „a pune în afară” cuvântul gândit.

BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

COSTINESCU = Ion Costinescu, *Vocabular româno-frances. Lucrat dupe Dicționarul Academiei Francese, dupe al lui Napoleone Landais și alte dicționare latine, italiene etc. de ...*, București, Tipografia Națională Antreprenor C. N. Rădulescu, 1870.

DA = Academia Română, *Dicționarul limbii române*, tomul I, partea II: C, București, Tipografia ziarului „Universul”, 1940; tomul II, partea I: F–I, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934, coord.: Sextil Pușcariu.

DLR = Academia Română, *Dicționarul limbii române (DLR)*. Serie nouă. Tomul VIII, partea a 5-a, *Litera P (Presin–Puzzolană)*, 1984; tomul X, partea a 4-a, *Litera S (Slab–Spongghios)*, 1992;

¹⁰ Atestările sunt preluate ca atare din DLR, s.v. *spori* și s-au păstrat siglele din *Bibliografia* dicționarului (<https://dlr1.solirom.ro/>).

tomul X, partea a 5-a, Litera S (*Spongiar–Swing*), 1994; redactori responsabili: Iorgu Jordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu, București, Editura Academiei.

Loghica = Sfântul Ioan Damaschinul, *Loghică*, carea acum întâi s-au tălmăcit în limba patrii ... cu cheltuiala iubitorului de Dumnezeu, episcop al Argeșului Grigorie [= Grigore Râmnicăneanu], de carele iaste și tălmăcită. București, Tipografia Sfintei Mitropolii, în anul mântuirii 1826.

SCRIBAN = August Scriban, *Dicționarul limbii românești* (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), edițiunea întâia, Iași, Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

B. Lucrări de referință

Barnes 2003 = Porphyry, *Introduction*, translated with a commentary by Jonathan Barnes, Oxford University Press.

Carry 2023 = Phillip Cary, *The Nicene Creed: An Introduction*, Bellingham, Lexham Press.

Conv. Lit. 1887 = *Convorbiri Literare*, 1887, anul XXI, nr. 2.

Cuvântul = *Cuvântul*, 31 decembrie 1930, anul VII, nr. 2 045.

Scarlat 2020 = Gina Luminița Scarlat, *Exegeze la Simbolurile de credință în Răsărit și Apus* în „Teologie și educație la Dunărea de Jos”, nr. IX, p. 22–183.

Damaschin 2015 = Sfântul Ioan Damaschin, *Opere complete*, I, introducere, traducere, note de Adrian Tănăsescu, Cornel Coman, Cristian Chivu, Editura Gândul aprins.

Ștrempele 1959 = Gabriel Ștrempele, *Copiști de manuscrise românești până la 1880*, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.

Tâlcuire 2015 = Sfântul Teofilact al Bulgariei, *Tâlcuire cu de-amănuntul la epistolele sobornicești*, traducere din limba greacă veche de monahii Gherontie și Grigorie (Dascălu), ediție îngrijită de Ștefan Voronca, Iași, Doxologia.

Theaitetos = Platon, *Theaitetos*, traducere, note și comentarii de Marian Ciucă, în Platon, *Opere*, VI, Editura științifică și enciclopedică, București, 1989, p. 181–306.

Ursu 1962 = N.A. Ursu, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică, 1962.

Writings 1958 = Saint John of Damascus, *Writings*, translated by Frederic H. Chase, jr., The Catholic University of America Press, Washington, D.C.

LEXICOGRAPHICAL REMARKS ON SOME TERMS IN THE FIRST TRANSLATION INTO ROMANIAN OF SAINT JOHN OF DAMASCUS' LOGIC

ABSTRACT

In this paper we aim to discuss from a lexicographical point of view some terms encountered in the first translation into Romanian, in 1826, by the Orthodox bishop Grigorie Râmnicăneanu, of the *Logic* of Saint John of Damascus. This (sometimes called *Philosophical Chapters*, sometimes *Dialectica*) represents the first part of the *Fount of Knowledge*, the author's mature work, which also includes two other parts: *On Heresies* and *An Exact Exposition of the Orthodox Faith*. The terms we intend to discuss are the following: *cadru*, *cearcăn*, *îndărăcni*, *puntură*, *depărtare*, *patimă*, *simcea*, *sobornicesc*, *spori*, *spunerea* sau *cuvântul cel de afară*.

Câteva formații lexicale inedite în Loghica Sfântului Ioan Damaschinul

Keywords: *lexicography, philosophy, Christianity, translation, terminology.*

